18e jaargang no. 16 19 APRIL 1974

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw"

Redaktie-sekretariaat: Postbus 7176 te Amsterdam. Administratie: Rotterdamse Rijweg 174, Rotterdam-8

C. P. PLOOY - EDE

De toekomst is reeds begonnen

„Zo is dan wie in Christus is een nieuwe schepping: het oude is voorbij gegaan, zie, het nieuwe is gekomen".

2 Cor. 5 : 17.

Er staan fascinerende woorden in onze tekst:
nieuw — schepping — het oude voorbij — het nieuwe gekomen!
Daar zit muziek in! En daar hebben we wel oren naar. Vooral onze jongeren.
't Klinkt creatief (schepping) en progressief (het oude voorbij).
Het klínkt maar niet zo, het ís ook zo. Bijbels-creatief en bijbels-progressief.
Want tussen al die fascinerende woorden staat ook een Náám: Christus. En die Naam is beslissend. Die Naam doorlicht en vult op al die mooie woorden. Die Naam staat er niet vrijblijvend. Om 't geheel een religieus kleurtje te geven. Want het gaat om een „zijn in Hem", een leven in deze Christus.
Geen vlag op onze modderschuit, die de lading (van wat wij van „creatief" en „progressief" maken) moet dekken. Maar: wij in Hem.
't Zit allemaal op Hém vast en op onze verbínding aan Hem.
Zo hebben we de woorden van onze tekst alleen nog maar wat afgetast en ze in verband gebracht met die ene Naam, die onze enige hoop is.

En nu verder wat kanttekeningen bij dit stukje paasevangelie van Paulus.

1. Het begint met het woordje „zo". Dat klinkt concluderend en is het ook.
Daarvoor moeten we even terug naar vers 15: „Wij zijn tot het inzicht gekomen, dat één voor allen gestorven is, dus zijn zij allen gestorven, opdat zij die leven, niet meer voor zichzélf zouden leven, maar voor Hém, die voor hen gestorven is en opgewekt".
Paulus trekt hier een enorme conclusie uit het sterven en de opstanding van Christus: als we het „één voor allen" aanvaarden, dan zit daar voor ons in, dat ook wij gestórven zijn. Als we met een gezelschap in een restaurant zitten en één betaalt voor ons allemaal, dan hebben we allen betaald en als we het restaurant verlaten en de restaurateur vraagt aan de ober: hebben die lui wel betaald, dan kan deze terecht zeggen: ja, ze hebben betaald. Eén voor allen.
Maar nu moeten we ook de conclusie aanvaarden: als één voor allen gestorven is, dan zijn we ook allen gestorven.

2. Ja maar, wat betekent dat: gestorven zijn? Paulus legt dat uit: niet meer voor jezélf leven, maar voor Hém, die voor ons gestorven en opgewekt is.
Dát mag en moet nu voortaan gestorven zijn: dat oude leven-voor-jezelf. Dat egocentrische en egoïstische leven voor jezelf, dat heeft geen recht van bestaan meer. Het is niet alleen uit den bóze, het is ook uit de tíjd. Want het oude is voorbij gegaan en het nieuwe is gekomen!

3. Dat nieuwe leven is nu begónnen in de levende Christus. Hij heeft met het oude afgerekend door zijn sterven, Hij heeft het nieuwe doen aanbreken met zijn opstanding. En wie in Christus is heeft deel aan dat nieuwe, staat er midden in (in Christus), wordt erdoor overspoeld als een zwemmer in zee en meegenomen naar de voleinding!
Dat „in Christus" moet u dus zo letterlijk mogelijk nemen. Dan hebt u Christus voor u en achter u, boven u en onder u, links van u en rechts van u. Aan alle kanten om u heen. In Hem opgenomen.
Natuurlijk niet in een dode Jezus. Dat is te griezelig om in te denken. Maar 't is heerlijk om híerover na de denken: in de levende Christus zijn. Geborgen. Zeker van zijn overwinning, want wat ook een fiasco kan worden: Hij niet meer.
In Christus zijn: dan is Hij maar geen onderwerp waar je over praat. Hij in u en u in Hem. Leven van zijn leven.

4. Met Mem is nu de nieuwe schepping begonnen. Dat begint niet pas op de jongste dag. Dat is begonnen bij zijn opstanding. „Zie, Ik maak alle dingen nieuw". De toekomst is al begonnen. Wie in Hem is heeft er deel aan en hart voor. Is erin opgenomen en doet eraan mee.
De scheidslijn ligt bij Pasen en niet waar wij hem meestal trekken: tussen dit leven en „het hiernamaals". De caesuur ligt niet tussen nu en later, maar tussen vroeger en nu. Bij Pasen. Ook niet tussen leven en dood, maar tussen dood en leven. De dood hoort bij het oude, dat voorbij is. En het nieuwe leven is reeds begonnen. In Christus. En voor ieder die in Christus leeft.
Moeten we dan nog niet sterven? Wij zijn gestorven, als we in Christus zijn. Dan hebben we de dood achter de rug in zíjn dood. Al wat ons nog te wachten staat aan leven en sterven, maken we door in Christus.

5. Tot het oude, dat voorbij gegaan is, hoort niet alleen de dood, maar ook de schúld. Ons schúldig verléden. Daar heeft God mee afgerekend, op Golgotha, en daar

---

Het zal niemand verwonderen te horen, dat de kosten van ons blad sterk zijn gestegen. Zoals straks op de jaarvergadering van onze persvereniging zal blijken, hebben wij het reservefonds, dat wij bij de oprichting van ons blad vormden, in het afgelopen jaar zodanig moeten aanspreken, dat er niet veel meer van over is.
Wij hadden dan ook eigenlijk de abonnementsprijs per 1 januari j.l. met heel wat meer dan f 2,50 per jaar moeten verhogen. We hebben het uiteindelijk niet gedaan, om ons blad ook door middel van de prijs voor zoveel mogelijk gezinnen acceptabel te houden.
Maar dan moet er wel iets gebeuren om het te verwachten tekort weg te werken.
Het meest gewenst zou natuurlijk zijn een flinke verhoging van het aantal abonnementen. Dat kan als onze abonnees meewerken.
Verder willen wij nog een andere mogelijkheid noemen om meer actief bij het werk van ons blad te worden betrokken, n.l. door lid te worden van de Geref. Persvereniging „Opbouw", de vereniging waarvan het blad uitgaat. Wij begrijpen, dat wij dit niet van al onze abonnees kunnen verwachten, maar mogen toch aannemen, dat er onder hen velen zijn, wien het voortbestaan van het blad zodanig ter harte gaat, dat zij door lidmaatschap van de vereniging en betaling van contributie het hunne daartoe willen bijdragen.
Voor beide mogelijkheden, abonnee-werving en lidmaatschap van de vereniging sluiten wij in dit blad een kaart bij. U kunt daarmee opgeven aan welke adressen wij gedurende 4 weken een proefnummer kunnen zenden. U krijgt dan van ons bericht wanneer de proefnummers worden gezonden, zodat U daarna kunt proberen de betrokkenen als abonnee te werven. Verder kunt U de adreszijde van de kaart benutten om U zelf als lid van de vereniging op te geven tegen een minimum-contributie van f 5,— per jaar. De kaart kunt U ons ongefrankeerd toezenden.

Wij hopen op veler medewerking en steun.

Bestuur van de Geref. Persvereniging „Opbouw".

IN DIT NUMMER

Pagina 117
Ds C. P. Plooy,
De toekomst is reeds begonnen

Pagina 118
Ds H. Smit,
De moeilijke vraag naar het bestaan

Pagina 119
Prof. C. Veenhof,
Een verrassing

M. de Klijn,
Op weg naar een christelijke literatuur- en kunsttheorie

Pagina 120-121
D. W. L. Milo,
Boek houden

Ds H. Amelink,
De brief aan de Efeziërs

komt Hij nooit meer op terug! Ons schuldig verleden is achtergebleven in het graf van Christus en onze toekomst is er met Hem uitgekomen.
Jezus is aan de goéde kant uit het graf gekomen. Anders dan b.v. Lazarus, die terugkeerde in het oude leven. Neen, aan de ándere kant, waar geen teruggang meer mogelijk is, maar slechts voortgang, is Hij uit het graf gekomen. „Houd mij niet vast".
„Ik vaar op . . . loop mij niet voor de voeten". Onze herrezen Heer is zeer progressief.
Hij is met vaart en visie al op weg naar de nieuwe hemel en de nieuwe aarde!

6. En nu confronteren we met onze tekst de hedendaagse beweging om de wereld te verbeteren, via evolutie (kalm aan) of revolutie (desnoods met geweld). De soms zo krampachtige strijd om een nieuwe maatschappelijke en politieke orde. Daar zit veel sympathieks in: de afkeer van het slappe compromis en van de gemakzuchtige acceptatie van de status quo. Dat kan niet in de geest zijn van onze tekst. Daarvoor bruist er teveel nieuw leven in. Maar het bruist „in Christus".
Wie nu de naam van Christus noemt, kan ook niet om zijn kruis en offer heen en zal moeten getuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel (waarvan immers de Geest ook getuigt, Joh. 16 : 8).
Wie dat alles over 't hoofd ziet, loopt met al zijn ijver tegen een muur. Alleen door de dood en opstanding van Christus is die muur doorbroken.

7. En dan vervolgens: wie in Christus is . . . dat is heel persóónlijk. 't Zal moeten beginnen met nieuwe ménsen. Anders houdt elke maatschappelijke omwenteling niet veel meer in dan dat bepaalde statussymbolen verwisselen van bezitters.
„Knechten te paard en heren te voet", Pred. 10 : 7. Het gaat niet om een andere órde, maar om een andere ínstelling allereerst: niet meer voor jezélf leven, maar voor Hem, die voor ons gestorven is en ougewekt. Dan worden de nieuwe „strukturen" ons „toegeworpen", Matth. 6 : 33.

8. En dan tenslotte: een nieuwe schépping. Dat kan niet anders dan Gods werk zijn.
„Dit alles is uit God", vers 18. Dat organiseren wíj maar niet even. Het is niet minder „schepping" dan de schepping van Gen. 1. Uit God en door God en tot God.
De toekomst staat of valt niet met ons, ze is reeds begonnen, in Christus ligt ze vast en door God wordt ze voltooid.

Ja, de Heer is opgestaan,
Gods bazuinen zullen klinken!
De eerste dingen zijn vergaan,
nieuwehe melen zullen blinken,
nieuwe tijden vangen aan,
God is shéppend opgestaan!

H. SMIT — DEN HELDER

De moeilijke vraag naar het bestaan

Ook de vraag naar het eigen kerkelijk **be**staan van de „buitenverbanders" — naar de hoedanigheid en naar de zin daarvan — kan ons soms veel moeite geven! Vooral omdat die vraag meestal niet in een afgemeten neutrale deftigheid maar in een duidelijk uitdagende vorm op ons afkomt. We worden uitgenodigd — om niet te zeggen: geprèst — ons als kerken „waar te maken"!
En we zijn terneergeslagen als dat zo één-twee-drie niet lukt.
Nu is het altijd verstandig een vraag eens even rustig te bekijken. In welke gestalte komt ze op ons af? In welk gedachtenpatroon hoort die vraag eigenlijk thuis? Wat is haar achtergrond?
Als we de rust voor dat onderzoek missen, dan dreigen we in ons kerkelijk bestaan al gauw te gaan lijken op de golf der zee van Jacobus (1 : 6).

■ Weekblad en kerk

Kort geleden werd voor de televisie een nieuw weekblad aangekondigd. Natuurlijk behoorde een uitgebreid interview met de hoofdredakteur daarbij tot de onvermijdelijkheden. U begrijpt wel welke „hamvraag" hem gesteld werd. „Er zijn al zo veel weekbladen! Wat denkt u nog aan níeuws te kunnen brengen op de lezersmarkt? Hebt u werkelijk iets eígens te bieden?". Op die vraag antwoordde de hoofdredakteur uiteraard, dat alle andere bladen, hoe voortreffelijk ook, juist dat ene kleine en fijne puntje misten, dat de lezers tot een vòlheid van tevredenheid zou kunnen brengen. En dáárin zou zijn nieuwe blad voorzien!
De gedachtengang is eenvoudig: Een nieuw blad heeft bestaansrecht als het iets níeuws brengt, als het een léémte aanvult, als het een lege plaats — kerkelijk gezegd: een „vacature" — vervult. Anders had het er maar beter níet kunnen zijn!

Vervang nu „weekblad" door „kerk" en „lezersmarkt" door „kerkelijke markt" en u hebt de vraag naar ons kerkelijk bestaan, zoals die meestal op ons afkomt. Het is altijd weer de vraag naar onze „specialiteit". Welke leemte denken wij te kunnen aanvullen? Welke „vacante plaats" nemen wij in in het geheel van de kerkelijke wereld?
Reken maar dat die vraag bij onze mensen blijft haken! Hoe vaak gaan ook wíj leven bij de gedachte, dat we ons bestaansrecht hebben te ontlenen aan een „spécialité de la maison", aan iets dat èlders beslist niet gevonden wordt. Ik ben ervan overtuigd, dat de sterke vernieuwingsdrang, die zich ook bij ons doet gelden, voor een déél (ik druk me met gepaste voorzichtigheid uit) aan deze gedachte is ontsproten.
„Men moet iets **nieuws** zijn òf . . . men kan er maar beter **niet** zijn!" Ik heb meer dan eens iemand horen zeggen, dat dit of dat nota bene nog net eender was als vóór de breuk in onze kerkelijke gemeenschap! Dat was op zichzelf al méér dan bedenkelijk! Ook hier de grote angst voor de kerkelijke overbodigheid. En de gedachte dat die overbodigheid slechts door iets-nieuws-op-allefronten kan worden voorkómen of weggewerkt.
„Welke vacature vervult u?" Ja, dat is de gestalte, waarin de vraag naar het kerkelijk bestaan op ons afkomt. En waarin ze onder ons heel wat verontrusting te weeg brengt.
In welk gedachtenpatroon hoort deze vraag nu eigenlijk thuis?

■ Een oud liedje in nieuwe toonzetting

Ik moet vaak denken aan een bepaalde uitloper van de bekende en beruchte pluriformiteitstheorie. Ik heb dan speciaal op het oog de gedachte, dat de diverse kerkgemeenschappen te vergelijken zijn met verschillend gekleurde bloemen, die samen de („grootkerkelijke") ruiker vormen. In deze gedachte wordt de gebrokenheid tot veelkleurigheid. Een kerkscheuring, die natuurlijk zijn nare kanten heeft, wordt uiteindelijk toch een positieve faktor in de kerkelijke ontplooiing en ontwikkeling. De kerkgemeenschappen zijn „collega's", die elkander met de eigen kleurrijkdom aanvullen.
Een liefelijk tafereel!
Je kunt echter bijna met je klompen aanvoelen, dat het niet ècht is!
Bij de breuk in het kerkelijk leven stond men voor de vraag hoe men de Goede Herder had te volgen. Men stond voor de wáárheidsvraag. En dat is en blijft iets anders dan de vraag naar een nieuwe kleur-variant! Men onderging de gebrokenheid van de Avondmaalsgemeenschap. En dat is en blijft iets anders dan „de verscheidenheid der tinten"!
Het bloem-ruiker-beeld maakt juist de roepstem van de Goede Herder tot een kleurloze en krachteloze zaak. En het vertekent liefelijk-brutaal de historische werkelijkheid. En daarmee geeft het een vals beeld van de verhouding tussen de verschillende kerkformaties!
We moeten oppassen, dat we niet — uit aversie tegen kerkistische hoogmoed — in dit onware straatje terechtkomen!

Maar ziet u wel, dat de vraag naar onze eigen kerkelijke „specialiteit", naar het níeuwe dat we te bieden hebben, precies past in die bloem-ruiker-gedachte?
Een kleurige ruiker kan misschien „rood-verzadigd" zijn, terwijl er nog vraag is naar blauw. Welnu, welke kleur hebt u te bieden in het bloemengeheel? Bent u een waardevolle collega-bloem, die iets kleur-eigens aan de ruiker toevoegt?
Een kerk is geen weekblad! Ook geen bloem in de ruiker! De vraag, zoals die ons gesteld wordt, berust op een volslagen vertekening van de verhouding tussen de kerkgemeenschappen!

Misschien hebt u de gedachte, dat zo'n argeloze vragensteller van

BIJBELSE RAADGEVINGEN

Uw heil niet zoeken in godsdienstigheden

De Bijbel leert ons, dat het godsdienstig bezig zijn altijd maar een stukje van ons leven is. God de HERE is de God van het Verbond. Wat Hij van ons vraagt is, dat wij in oprechtheid voor zijn aangezicht leven. Dat we leven in verbondenheid met Hem, door het bloed des Verbonds (het bloed van onze Heer Jezus Christus) en door de Geest die ons leven vernieuwt.
Zo mogen we door Gods genade leven als kinderen van onze hemelse Vader, hetzij dat we eten, hetzij dat we drinken, hetzij dat we waken, hetzij dat we slapen, hetzij dat we achter de werkbank of het fornuis staan, hetzij dat we als jongens of meisjes ons schoolwerk of onze examens doen of als ouden van dagen van onze rust en ons pensioen genieten. Kinderen van God, hetzij we de goede gave van het verstand bezitten of krank van geest in een gesticht verpleegd moeten worden, toch in en onder alles, Christus' eigendom in leven en sterven.
En de godsdienst van het Verbond is het geloof. Het dagelijks leven voor het aangezicht van de HERE in de houding van het: HERE, wat wilt U dat ik doen zal?
Wie zo leeft kent ook zijn ogenblikken en tijden waarop hij specifiek godsdienstig bezig is. Als hij bidt en dankt of naar de Bijbel luistert. Of als hij des zondags naar de kerk gaat of met de gemeente Avondmaal viert. Dat is maar een klein stukje van ons leven: iedere dag misschien een half uur des zondags enkele uren. Meer vraagt de HERE ook niet van ons. De HERE legt ons geen zware godsdienstige lasten op.
Wij moeten ook niet menen dat we Hem met onze godsdienstigheden gunstig stemmen. Veel minder dat we van onze godsdienstige verrichtingen ons heil en onze zaligheid mogen verwachten.
Wie dat meent moet maar eens goed lezen wat in Micha 6: 6-8 staat. Als de Israëlieten de HERE welgevallig willen zijn met een veelheid van offeranden, bereid om zelfs hun kind te offeren om verzoening te doen, antwoordt de profeet: 'De HERE heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is en wat de HERE van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben en ootmoedig te wandelen met uw God'.

Bilthoven. B.Telder

Kerkelijk Leven

vandaag toch moeilijk familie kan zijn van die deftige pluriformiteitstheoreticus van vroeger. Maar waaròm niet? Tenslotte zijn de hagedis en de krokodil ook nog familie van elkaar! Die oude theorie-man heeft voorbereidend denkwerk gedaan. Hij heeft ervoor gezorgd, dat de waarheidsvraag werd vervangen door de economische vraag: Wat hebt u te bieden? Wat voor nieuws brengt u aan de markt? En de man van tegenwoordig stelt de marktvraag in alle argeloosheid. Zònder ook maar te beseffen, dat er wel eens iets overgeslagen kon zijn!
En wij? Wij dreigen er vaak even argeloos in te vliegen!

Geen paniek !

Onze hoogste Meester ging nooit argeloos in op de vragen, die men Hem stelde — Zie Luk. 12 : 13-21, 13 : 23-30 en vele andere plaatsen. Hij corrigeerde vraag en vrager. Zouden de leerlingen van vandaag ook hierin niet beter het beeld van de Meester moeten vertonen?
Een vorige maal hebben we al gezien, dat het ontzettend moeilijk is een „buitenstaander" echt te interesseren voor de waarheidsvraag en voor de historische werkelijkheid. Hier kunnen we niets forceren!
Maar daarom behoeven we ons zèlf nog niet van ons „apropos" af te laten brengen!
Een rustige kritische beschouwing van de vragen die men ons stelt zou als vrucht opleveren, dat we wat minder nerveus en wat minder geforceerd gaan leven.

Natuurlijk zijn we hiermee nog niet van de bestaansvraag af. Een volgende keer hoop ik één en ander wat meer uit te werken in pósitieve richting.

C. VEENHOF — KAMPEN

Een verrassing

Dezer dagen ontving ik een paar boeken die een grote verrassing voor mij waren. Namelijk de verklaring van de beide brieven aan de Korinthiërs zoals prof. Jager deze indertijd op zijn college heeft gegeven en door de studenten werden opgenomen.
Om daarvan maar eerst iets te zeggen: de copiëerinrichting v. d. Berg in Kampen heeft een prachtig stuk werk met deze uitgave geleverd. Zoals deze de dictaten uitgeeft, zijn ze in geen enkel opzicht minder in uitvoering en kwaliteit dan een goed uitgevoerd boek.
In de tweede plaats wil ik zeggen dat de dictaten door de anonieme bewerker ervan bizonder zorgvuldig voor de uitgave zijn gereed gemaakt. Dat karwei moet hem enorm veel moeite en tijd hebben gekost. Alle lof voor zijn werk!
Maar natuurlijk: de inhoud van de beide boeken is het belangrijkste. En die is zoals men dat van prof. Jager verwachten kan: nauwkeurig, grondig, zonder omhaal van woorden of vertoon van geleerdheid en vrij van iedere speculatie of fantasie.
Wie een beetje op de hoogte is van wat er met de exegese van het N.T. aan de hand is, merkt overal dat de kwesties die zich daarbij voordoen grondig zijn doordacht en dat er een veelomvattende studie aan deze kommentaren ten grondslag ligt. De werkelijke waarde ervan ligt evenwel daarin dat ze tenslotte op een zo eenvoudig en duidelijk mogelijke wijze de zin van de Schrift willen weergeven en dat ook metterdaad doen.
Toen ik de boeken in handen kreeg heb ik dadelijk de verklaring van enkele brieffragmenten nagegaan die altijd sterk de aandacht trokken.
Ik zal ter typering van Jager's exegese een paar voorbeelden noemen. Bij 1 Kor. 7 : 14: „maar inderdaad zijn ze — uw kinderen — heilig", vindt men: „Hier is geen sprake van een houden voor, dat ook anders zou kunnen blijken. Er wordt eenvoudig van uitgegaan dat ze heilig zijn. Ook is hier geen sprake van wedergeboorte. Er zit in het woord heiligheid perspectief. Hier wordt niet bedoeld een bewuste, gelovige verhouding tot God en Jezus Christus. Maar met het gezin behoren ze bij Jezus Christus. Ze zijn heilig krachtens Gods verkiezing en verbond en roeping, die tot hen uitgaat. Ze zijn heilig krachtens geboorte uit gelovige ouders, die staan onder de genade van God."
Bij 2 Kor. 3 : 17 — de moeilijke uitspraak: De Here nu is de Geest" — zegt Jager: ‚Men heeft de woorden geprest en gezegd, dat Paulus hier leerde de volstrekte identiteit van Christus en de Geest. Dat dit de bedoeling van Paulus niet kan geweest zijn, blijkt uit het volgende: — „de Geest des Heren" — De Here en de Geest zijn onderscheiden. Maar ze zijn niet van elkaar gescheiden. De Here heeft de Geest ontvangen zonder mate (Jh. 3 : 34). Hij is het, die de Heilige Geest in de gemeente heeft uitgestort (Hd. 2 : 33). De Here is door zijn Geest bij zijn volk en de Geest is de Geest van Christus. Het is dus onmogelijk in de Here te geloven en de Geest niet te hebben. Evenals het onmogelijk is de Here Jezus te belijden dan door de Heilige Geest. De Here en de Geest zijn één in taak en ambt en werk. Wie door het woord des Heren zich laat leiden, laat door de Geest des Heren zich leiden! Wie in de Here gelooft, gelooft in de Geest en heeft de Geest".
Ik zou zo nog een reeks van deze duidelijke, in de ware zin éénvoudige verklaringen kunnen opnoemen. Ik gaf deze om iets te doen „proeven" van de kwaliteit van deze prachtige Schriftuitlegging. Ze zullen hun weg wel vinden naar pastorieën en naar de velen wie het er echt om te doen is de Schrift te verstaan.
Ik ben ook bizonder blij dat ook prof. Jager deze boeken nog in handen krijgt. De weg van zijn professoraat is niet bepaald met rozen bestrooid geweest. Daarom te meer zal deze fixatie van zijn toegewijde „dienst aan het Woord" hem een vreugde zijn. Ik wens hem daarmee van harte geluk!

P.S. Ik wil er nog even op wijzen dat er in dezelfde uitvoering bij de copiëerinrichting v. d. Berg ook nog andere diktaten van prof. Jager verschenen zijn, b.v. op de brieven aan de Romeinen, Galaten, Filippenzen, Filemon, Jakobus.

M. DE KLIJN — AMSTERDAM

Op weg naar een christelijke literatuur- en kunsttheorie (1)

Literatuur en beeldende kunst zijn binnen de protestants-christelijke maar vooral gereformeerde traditie eigenlijk altijd stiefmoederlijk bedeelde interessesferen geweest. Het zijn „Fremdkörper" in een cultuur die men uiterst kritisch, zo niet argwanend heeft benaderd omdat de christenheid er niets van kon leren en niets van mócht leren. Integendeel: de cultuur moest gekerstend worden en daarom ook de literatuur en de kunst.

Terugkijkend in de historie vinden wij de beeldenstorm (1566) op onze weg als het teken bij uitstek van deze mentaliteit. Door beelden kan en mag God niet gediend worden, want dat is afgoderij! Hoewel de grote reformatoren als Luther, Calvijn en Zwingli de beeldenstorm als actie hebben afgekeurd, waren zij het min of meer wel eens over de strekking ervan. Laat ik hier wat nader op ingaan.

Als Calvijn in 1561 hoort van de beeldenstorm te Sauve spreekt hij van een gruwelijke dwaasheid maar dan omdat het gepeupel zich vergreep aan de wettige taak van de overheid om publiekelijk afgodsbeelden te vernietigen. Met andere woorden: **de wijze waarop** de beeldenstorm plaatsvond keurde Calvijn scherp af. Niet het feit dat schilderijen, beeldhouwwerken en houtsnijwerken werden vernietigd!
J. Dollmann drukt zich zeer goed uit als hij stelt dat Calvijn slechts de machtsurpatie van het volk t.o.v. de wereldse overheid afkeurde en niet de vernietiging van de „afgodsbeelden" als zodanig. (Calvijn's Aesthetica, Studiënreeks no. 4, pag. 41)
Bij Zwingli ligt de situatie nog veel eenvoudiger. Hij keerde zich fel tegen (afgods)beelden in de kerken, die hij per definitie uit de boze achtte en niet in staat om de gelovigen tot Christus te brengen. Hij achtte de beeldenstorm daarom geoorloofd.
Luther keert zich weliswaar tegen de beeldenstorm maar vooral vanwege het gruwelijke middel om op drastische wijze de boel kort en klein te slaan. Luther meende dat men op deze wijze ook de harten van de mensen die aan dergelijke kunstwerken gehecht waren meedogenloos vertrapte. Toch is ook Luther van mening dat het beter zou zijn wanneer de beelden een afgedane zaak zouden zijn omdat men er een vals vertrouwen in stelde. In 1525 is hij het eens met een ordelijke verwijdering van beelden uit de kerken. Maar het vernietigen van beelden vond hij een uiterlijke en weinig effectieve aangelegenheid vergeleken bij de prediking die de harten van de mensen moest bereiken. Wanneer deze ware prediking van Gods Woord werkelijk plaats vindt zal volgens Luther het overige vanzelf in het reine komen. (Vgl. W. Schöne, J. Kolwitz en H. Fr. von Campenhausen in Das Gottesbild im Abendland, Witten/Berlin 1959, pag. 172)
Uit deze voorbeelden zal duide-

Vervolg op pag. 122

DE MOEDER DE VROUW

Martinus Nijhoff
Uit: Nieuwe Gedichten, 1934

Ik ging naar Bommel om de brug te zien.
Ik zag de nieuwe brug. Twee overzijden
die elkaar vroeger schenen te vermijden,
worden weer buren. Een minuut of tien
dat ik daar lag, in 't gras, mijn thee gedronken
mijn hoofd vol van het landschap wijd en zijd —
laat mij daar midden uit de oneindigheid
een stem vernemen dat mijn oren klonken.

Het was een vrouw. Het schip dat zij bevoer
kwam langzaam stroomaf door de brug gevaren.
Zij was alleen aan dek, zij stond bij 't roer

en wat zij zong hoorde ik dat psalmen waren.
O, dacht ik, o, dat daar mijn moeder voer.
Prijs God, zong zij, Zijn hand zal u bewaren.

D. W. L. MILO — VIERHOUTEN

BOEK HOUDEN

Boekhouden is een vak, waarmee onze mavojeugd vertrouwd is. Zij bedoelt daarmee de koopmansboekhouding: het in cijfers en titels vastleggen van het zakelijk gebeuren. Maar boekhouden heeft eigenlijk een ruimer betekenis. Het betreft alle stelselmatige aantekening — bijvoorbeeld van een reis, het verloop van een actie of van uw levenservaringen. En dan bestaat er nog een vrijer betekenis van wat boven dit artikel staat. Maar die betekenis is niet zo mooi. Het is: boeken lenen — en verzuimen ze terug te geven!

Nee, mooi is dat niet. Maar het is ook geen aperte diefstal. Al ligt het er dicht bij. Iemand leent u een boek, waar hij zo blij mee is dat hij u in de vreugde wil laten delen. Gedeelde vreugd is immers dubbele vreugd? Nu dan. Om niet onbeleefd te zijn, zo niet om betere redenen, neemt u het boek mee. U zult wel eens zien. Er komt van alles tussenbeide. Na een paar dagen komt u het boek tegen. Van wie was het ook weer? Waar ging het over? Waarom moest u het lezen? Zal wel eens zien. Over een maand komt u het boek weer tegen. Waarom moest u het ook lezen? Van wie was het ook weer? Na de schoonmaak komt u het boek niet meer tegen. Het is opgeruimd en staat tussen zes andere slingerboeken te wennen in uw kast. Na een paar jaar komt u het tegen. Van wie kan dat boek nu toch zijn? Waarom staat het in uw kast? Waarom staat er geen naam in? Of hebt u het cadeau gekregen . . . (Wordt nog enkele keren herhaald).

Zo heb ik boeken, die ik in geen velden of wegen kan thuisbrengen. Waar gaan ze over? Waarom moest ik ze lezen? Wie gaf ze me mee? Of zijn ze me geschonken? Zal wel eens zien. Wordt herhaald. (Graag postzegel voor antwoord bijsluiten.)

—o—

Maar ook andere mensen dan u en ik kennen de kunst van het boek houden. Wat ben ik al veel kwijt geraakt! En juist mijn beste boeken. Ik troost me ermee, dat het alleen aan sympathieke mensen kan zijn geweest, die het waard zijn mijn boeken te mogen lenen.

Weet u nog van Teunissen's boekje „Paradijselijke Visioenen"? Ik schreef onlangs in het artikel „Grazige Weiden", dat ik het boek aan een goede vriend moest hebben uitgeleend. En ja, twee dagen na het verschijnen van het artikel belde een goede vriend op: hij had er twee nachten niet van geslapen. Van die paradijselijke visioenen? Nee, het ten onrechte vasthouden van dat kostbare en uitverkochte boekje. Hij zond het me subiet terug, met een ander boek als zoenoffer cadeau. Dat is toch vorstelijk, niet?

Met een andere goede vriend liep dat anders. Die nam spontaan een boek van me mee. Hetgeen hem van harte gegund was, maar hetgeen toch zekerheidshalve werd aangetekend in een boekske, dat tot titel draagt: „Where is my book?" Toen na een jaar het boek terugverzocht werd, bleek onze goede vriend van het bestaan ervan zelfs niet af te weten. Hij had het dus niet gelezen. Hetgeen hem, vanwege de goede vriendschap, nimmer is toegerekend.

Een andere goede vriend, die zichzelf als boek-houder had leren kennen, weshalve hij zichzelven mishaagde, schreef bij het lenen van mijn boek met zacht potlood voorin: „dit boek is gestolen van D.W.L.M." Zo kreeg ik het later terug en kon het uitgummen.

Nu was dat „gestolen" natuurlijk overdreven. Niet alleen was hij niet van plan, het mij afhandig te maken. Maar bovendien bewees hij met zijn paradoxale belijdenis, dat hij het bepaald wilde teruggeven. Te gelegener tijd. Met dankbare of met schuldgevoelens, het doet er niet

H. AMELINK — LANGERAK

De brief aan de Efeziërs

Inleiding

In de serie „Hulp bij Bijbelstudie" is nu de brief aan de Efeziërs aan de beurt. Wie meer hulp wil hebben dan in het kader van deze bijbelstudie geboden kan worden, mag ik verwijzen naar enkele boeken, die verdere hulp bij die studie kunnen bieden. In de eerste plaats zijn daar nog steeds de kanttekeningen op de Staten Vertaling. Ook de kanttekeningen bij de vertaling van het Bijbelgenootschap bieden goede hulp. Wie zo gelukkig is het te pakken te kunnen krijgen kan ook gebruiken „Paulus brief aan Efeziërs voor de gemeente bewerkt" door ds J. van Andel. Uit de serie Korte Verklaring is te noemen die van de hand van Prof. Greijdanus.
Wie Duits kan lezen heeft veel aan „Der Brief des Paulus an die Epheser" van de hand van Fritz Rienecker. Voor wie daarbij ook Grieks begrijpt is er van dezelfde schrijver „Praktischer Handkommentar zum Epheserbrief van het jaar 1934". De eerstgenoemde verklaring van deze schrijver is van het jaar 1961. Verder mag genoemd worden „De brief van Paulus aan de Efeziërs" door dr F. W. Grosheide.
Natuurlijk is het niet nodig alle genoemde boeken te hanteren.
Veel belangrijker is dat men zich er eens voor zet om eerst de hele brief achter elkaar te lezen, om daarna als dat nodig is, op onderdelen verder in te gaan. Het zicht op de hele brief is echt noodzakelijk om de onderdelen te begrijpen. Vergeet u niet dat de hoofdstukindeling en de versindeling, ja ook de indelen in pericopen toch maar echt mensenwerk is. We moeten ons er door dus in ieder geval niet van de wijs laten brengen.

Adres

Met het adres is wat aan de hand. In een uitgave van het N.B.G. zult u zien dat de woorden „te Efeze" staan tussen vierkante haken. Als een woord tussen ronde haakjes staat zoals b.v. in 2 : 7 dan betekent dat dat het ingevoegd is ter wille van de duidelijkheid. Maar tussen vierkante haken wil zeggen dat betrouwbare handschriften van het N.T. deze woorden helemaal niet hebben, en dat ze in latere afschriften er bij gevoegd zijn.
De vraag komt dan te voorschijn: voor welke gemeente of gemeenten is deze brief bestemd?
Het lijkt me niet noodzakelijk ons te verdiepen in welke mogelijkheden er zoals zijn geopperd.
Misschien is het aardig om te weten dat Prof. Greijdanus in zijn canoniek schrijft: „dit een en ander maakt vrij waarschijnlijk, dat de wooorden „te Efeze" niet oorspronkelijk zijn.
De meeste Bijbelgetrouwe uitleggers komen tot de conclusie dat deze brief een soort rondzendbrief is geweest aan een aantal gemeenten, waaronder dan ook Efeze Toch zit er wel een les in. Het is niet aan te nemen dat Paulus deze brief schrijft aan mensen, die heilig zijn en geloven in Jezus Christus.
Dan is het niet onwaarschijnlijk dat Paulus hier meteen een stukje polemiek inbouwt, in zijn groet,

toe. Maar vasthouden en niet teruggeven liggen vlak bij elkaar. Boek houden ligt in het grensgebied tussen eerlijk en oneerlijk.

—o—

Dat luistert bij geld eigenlijk veel nauwer dan bij boeken. Wie geld leent, tekent als regel een schuldbekentenis, waarin de som, de rente, de erkentenis van het lenen en de belofte van het weergeven met datum, man en paard worden vastgelegd. Wie dan zijn verplichtingen niet nauwkeurig nakomt is getekend als wanbetaler. Wie dan op terugbetalen aandringt heet krenterig. Soms durft de lener te vragen: zit je er dan zo om verlegen? Soms durft de uitlener te vragen: of heb je het misschien daar en daar aan besteed? O, wat nare ontwikkeling kan dat geven. Het spreekwoord zegt: je leent aan een vriend en je maant aan een vijand.

Maar niet alzo bij boeken. Het uitlenen over en weer tekent de goede verhouding. Goede vrienden leven in gemeenschap van boekenbezit. En de goede verhouding is meer waard dan een boek. Geest is meer dan stof. Is het niet zo: dat u een goede vriend maar al te graag een boek schénkt — en dat niet alleen in de boekenweek? Ik ken mensen die, als ze een goed boek lezen, bedenken wie ze daarmee nu eens gelukkig kunnen maken. En hebt uzelf ook niet de neiging, bij het overdenken van een goed boek, een ander daarmee te dienen? O zo.

Dat doet me denken aan een van mijn jeugdzonden, waar ik nog van kan kleuren. Ik was het ouderlijk huis uit, nog piepjong en straatarm. Toen ontdekte ik, dat er bij mijn bagage geen bijbeltje was. Thuis greep je nooit mis — maar een „eigen" bijbeltje hoorde bij de schoolboeken en was derhalve in handen van jongere broers en zussen overgegaan. Mitsdien hinderden mij de bijbelloze weken en maanden. Tot ik in een kerkelijke kast een stapel, nee een stápel, bijbeltjes aantrof, fonkelnieuw maar onder het stof der jaren bedolven. Waarschijnlijk eens massaal aangeschaft voor de „evangelisatie" — maar halverwege hun bestemming gestrand in een der tempelzalen. Ik lette op en zie, mijn rechterhand greep de tweede van een stapel, een redelijk stofvrij exemplaar. Ik kon mijn ogen niet geloven. Ik nam iets van de tempelschatten. Ik stal niet maar ik leende het boek. Na enige tijd stonden er zoveel aantekeningen, sterren en strepen in geschreven, dat ik het niet meer durfde terugbrengen. Ik was boek-houder en had me zo niet aan verduistering dan toch aan diefstal schuldig gemaakt. Gelukkig trof ik al spoedig de tekst bij Mozes: dat wie uit armoede steelt minder strafbaar is, dan die het uit hebzucht doet. En toen iemand, even later, uit armoede zijn ganse boekenvoorraad te gelde maakte (inclusief een van mijn mooiste boeken) kon ik er hem niet boos om aankijken. Want, zoals Farao's schenker zei: toen gedacht ik mijn schuld!

—o—

En dan ds Dinges, die een van mijn boeken over Hatha Yoga leende. Dat is al heel lang geleden. Vandaag „doet" iedereen aan de yoga: voor kamergymnastiek, voor ademhalen, voor een goede gang, voor een goede stoelgang, voor een zonnig humeur, voor de mode — kortom de Yoga-leer is net als haarlemmerolie: onschadelijk en overal goed voor. Maar toen, in de dagen van weleer, was de Hatha Yoga nog een onbekend merk in ons land. En het boek van Yogi Ramacharaka was nog prikkellectuur van theosofischen huize.

Toen ik er hem om maande (want ik moest mijn ademhaling op peil houden) keek hij me met twee blauwe ogen onschuldig aan: „Yogi Ramacharaka? Nooit ofte nimmer van gehoord. Bazel je wel eens? Ik ken dat boek niet. Bij mijn weten nooit in handen gehad". Voelt ú zich dan ook onzeker worden? Nu dan.

Maar weer maanden later bracht een gemeentelid het boek voor me mee. „Dat liet ds Dinges bij ons liggen, toen hij bij u gelogeerd had. En uw naam staat er in. Vandaar". Vandaar dat de vriendschap er nooit onder geleden heeft.

—o—

Jawel. En dan zeggen doordenkende lieden: Noteer al je uitgeleende boeken in een uitleenboekje. Houd boek van dat soort dingen. Maar als je uitleenboekje nu ja zegt en je vriend nee — wie geloof je dan het liefst?

Het kan natuurlijk nog nauwkeuriger. U kunt al uw boeken versieren met uw naam. Als het een beetje wil: met een compleet ex libris, een stempel of etiket met een eigendommelijk symbool bij uw naam gevoegd. Maar komt het boek dán terug? Als de leenman er nooit inkijkt? En áls u het zelf zou aantreffen, zo echt vertrouwd tussen de boeken van uw vriend, durft u dan te zeggen: dat is mijn exemplaar? U riskeert dat hij zegt: „waarom heb je het mij dan geschonken?" Want hoe ouder uw vrienden worden, des te slechter hun geheugen. Om van het uwe maar te zwijgen.

U kunt zich echter troosten met deze filosofie. De Bijbel spreekt herhaaldelijk over lenen en ontlenen. Daarbij geldt de lener als de heer, de ontlener als de knecht. Zie Spreuken 22 : 7. Vergelijkenderwijs wordt de verhouding zelfs als die van kop en staart genoemd (Deut. 28 : 12, 13). De goddeloze, zegt David, vraagt te leen en geeft niet terug. Maar de rechtvaardige, zegt dezelfde, ontfermt zich en schénkt! Het hoort trouwens tot Gods zegeningen: als wij aan vele volken uitlenen maar zelf niet te leen ontvangen (Deut. 15 : 6). En denk hiermee concreet aan de Marshall-hulp, waarmee Amerika het ontredderd Europa op de been bracht. Zou iemand, die boven anderen is gezegend, niet iets van die zegen doorgeven? Als het regent op de dominé dan druppelt het op de koster, zegt het spreekwoord.

En tenslotte bestaat er nog deze droeve anecdote over het boek houden. Een bekend schrijver jammerde over zijn vrienden, wie hij zijn boeken had toevertrouwd, maar die stuk voor stuk boek-houders bleken te zijn. Hij wond zich op in mateloos zelfbeklag, staande voor zijn uitpuilende boekenkasten: zie nu toch eens aan, vrijwel al mijn boeken ben ik kwijt geraakt aan vrienden — en wat er nu nog in staat is niet van mij, maar allemaal geleend!

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

tegen Joden en Judaïsten, die zich zelf als alleen heilig beschouwden en die Paulus het leven zo moeilijk hebben gemaakt. De echte heiligheid heeft men alleen in het geloof in Jezus Christus, of men nu Jood is van afkomst of niet. Verder spreekt de groet voor zich zelf. Hij is net als in andere brieven.

Inhoud

Het is de vraag of we mogen spreken van een hoofdinhoud van deze brief.
De meeste uitleggers spreken over een brief die handelt over het wezen van de kerk.

Ik dacht bij heel eenvoudig doorlezen van de brief achter elkaar wel duidelijk wordt dat dit niet het geval is. Wel wordt er tamelijk veel over het wezen van de gemeente gezegd. Maar er wordt over meer gesproken. Ik dacht dat Greijdanus gelijk heeft, als hij het kort samenvat: het gaat over de centralisatie en herstelling van alle dingen Jezus Christus. Dit is dus meer dan dat het een brief zou zijn over de kerk. 1 : 10.

Ik meen dat we van een sleutelwoord kunnen spreken. Dat is het woord geheimenis. Het komt voor in 1 : 9; 3 : 3; 3 : 4; 3 : 9; 5 : 31 en 6 : 19. Mysterie staat er in de grondtekst. Het woord komt wel meer in de Bijbel voor. Maar naar verhouding is deze brief het meest. En dan ook tamelijk veel in de brief aan de Colossenzen. Een brief die veel lijkt op deze brief en die kennelijk door Paulus tegelijk verzonden is.

Nu de hoofdinhoud is dat een God een geheim had om alle dingen te herstellen in Jezus Christus. Bij 1 : 9, 10 moet dat uitvoerig aan de orde komen. Een geheim zo groot en overweldigend dat je bij het lezen het gevoel krijgt dat Paulus zelf van mening is dat mensenwoorden te kort schieten.

Verkiezing en voorzienigheid

(1 : 3-14)

Allereerst zegt Paulus dat God te prijzen is. Waarom men in 1 : 3 het woord „gezegend" heeft gehandhaafd is me niet duidelijk. Want dat geeft in onze taal niet weer wat er duidelijk mee bedoeld wordt. God heeft onze zegen niet nodig. Hij kán door ons niet gezegend worden. Wij hebben Zijn zegen hard nodig. Het lijkt me beter om te lezen: geprezen zij de God en Vader van onze Here Jezus Christus.
En dan geeft Paulus aan waarom we reden hebben om God te prijzen. Ook de dankbaarheidsplicht om God te prijzen. Allerlei geestelijke zegen, in de hemelse gewesten. Dat zal er bijgezet zijn omdat we hier en ook elders in deze brief moeten denken aan de positie die Jezus Christus gekregen heeft in en na de hemelvaart. Alle zegen komt ons toe van Hem, die alle macht heeft en met wonderbaar beleid alle dingen regeert en brengt tot het doel.
Het eerste wat hij noemt is verkiezing. 1 : 4. Merkwaardig is dat het een soort grondtoon van het nederlandse calvinisme is dat juist de verkiezing veeleer als domper op het Evangelie wordt gevoeld dan als deel van de blijde boodschap. Dat de leer van de verkiezing nu juist niet als domper wordt geleerd in de Bijbel is hier wel duidelijk. Verkiezing heeft een plaats in de lofzang. Dat is in het O.T. al zo. Deut. 32 : 9; Psalm 147 : 19, 20. Israël is een uitverkoren geslacht, een heilige natie. Over verkiezing kan alleen gesproken worden met muziek in het hart en met een psalm op de lippen. Als men het anders doet, dan kan ieder weten dat het fout is. Niet in overeenstemming met de Bijbel.

Vervolg van pag. 119

Op weg naar een christelijke literatuur- en kunsttheorie

lijk geworden zijn dat de Reformatoren de „kunst" bezwaarlijk konden inpassen in hun visie op het christelijk levenspatroon omdat de angst voor afgoderij — die hun vanuit de R.K. traditie nog scherp voor ogen stond — allesoverheersend was.
Deze haast oudtestamentische angst voor afgoderij in het christelijke leven werd in de Nederlanden nog gevoed en versterkt door een beperkte visie en een burgerlijke betweterij van onze nuchtere en op dit punt nogal saaie voorvaders.
Daarom is het jammer dat door deze „reactionaire" houding kunst en literatuur binnen het christelijk leven nooit werkelijk een legitieme plaats hebben gekregen, ookal erken ik het feit dat zich in de twintiger jaren een reformatorische literaire opleving voordeed.
De heftigste cultuurbestrijders treden op tegen het einde der 19e eeuw.
Max Nordau publiceert in 1890 zijn boek „Entartung" waarin hij het door dr Cesare Lombroso gedefiniëerde begrip ontaarding als psychopathologische ziekelijkheid toepaste op de literatuur en de beeldende kunst. Nordau's remedie was dat men deze geesteszieken die dermate in geestelijk verval verkeerden aan hun onverbiddelijk noodlot moest overlaten. Zij waren reddeloos verloren. Maar de leidende „ontaarden" moesten gebrandmerkt worden. Vooral hun publiek moest gewaarschuwd worden voor de leugens van deze zwendelaars en wel door de pers omdat staatsgerechtelijk ingrijpen te weinig effect sorteerde.
Seerp Anema heeft in zijn boek „Moderne kunst en ontaarding" (1926) in hoofdtrekken het voetspoor van Nordau gevolgd en de schilderkunst van het Impressionisme als een Baäls- en Astartedienst gedoodverfd, een sensueel subjectief egoïsme dat God vijandig gezind is. Anema's weerwoord werd vervat in een aesthetische geloofsbelijdenis waarin hij o.m. zei, dat het de roeping van de mens was om met zijn scheppende vermogens God te verheerlijken en op die wijze de schepping nader te brengen tot het komende Godsrijk. De schoonheid diende om de ziel te verheffen en iedere afgoderij die poogde om de schoonheid los te maken van haar Schepper moest veroordeeld worden. Hij verfoeide alle praktijk, die het werk van de kunstenaar los maakte van de waarheid en de zedelijkheid uit kracht der afspiegeling van die eenheid in de schepping. Fel veroordeelde hij alle verwording in de ziel van de kunstenaar die deze eenheid wezenlijk aantastte.
Maar ook vanuit andere richtingen werd de kunst verdacht gemaakt.
J. M. Prange maakt het in zijn boek „De God Hai-Hai en rabarber — met het kapmes door de jungle van de moderne kunst" (1958, 4e druk!) wel bijzonder bont. Over het „geval" Picasso schrijft hij: niet als **kunst** is het geval Picasso belangwekkend, maar alleen als het treffendste voorbeeld van een 20e eeuwse vervalsingszaak. Het beste voorbeeld van een geheel van bedrog en onnozelheid, geldelijke belangen en naïviteit, van warhoofderij en koelbloedige berekening, van snobisme en smaakmisleiding: een opgeblazen kikker, een allerkolossaalst opgeblazen Gargantua van een kikker, aan welks zelfkant duizenden en duizenden sous-Picasso's en kunstluizen zich vasthaken, omgeven door scharen gelovigen, die de toverformules devoot naprevelen. (pag. 74)
Laten wij niet menen dat dergelijke oordelen tot het verleden behoren, want ook recentelijke voorbeelden tonen aan dat deze mentaliteit nog volop aanwezig is en doorwerkt. Zo heeft prof. dr G. A. Lindeboom een protestbrochure gepubliceerd n.a.v. de „ezelgod" van G. K. van het Reve. Op een fantasieloze en erbarmelijk moralistische wijze zet hij ten behoeve van de geestelijke volksgezondheid uiteen dat de R.K. kerk zichzelf belachelijk heeft gemaakt door Van het Reve — elders kampioen-homosexueel genoemd! — in haar midden op te nemen. (Vgl. „God en ezel", Franeker 1967, pag. 21)
Tenslotte heeft W. Meijer in „Nieuwe ommetjes" — een reeks verzamelde artikelen over kunst en cultuur in het „Nederlands Dagblad" — met de Bijbel in zijn hand willen aantonen dat dingen die wij lezen, horen of zien ons wel degelijk naar het verderf kunnen voeren en fulmineert hij tegen prof. dr H. Rookmaaker die deze angstvalligheid met waarachtige christelijke vrijheid tracht te verdedigen. („Nieuwe ommetjes", Goes 1971, pag. 151)
Ik ben mij bewust van het feit dat deze voorstelling van zaken eenzijdig is omdat er ook een andere lijn in de geschiedenis van de literatuur en kunst is aan te wijzen, waar het welhaast „kuyperiaanse ferment" is doorgebroken en wel bij mensen als K. Heeroma, A. den Besten, H. M. van Randwijk, C. Rijnsdorp en R. Houwink. Hier is een verademende openheid ten aanzien van de kunst te bespeuren die beslist niet kritiekloos is. Toch weet het overgrote deel van de christenheid eigenlijk geen raad met de kunst en de bovengenoemde citaten verduidelijken daarom zowel de chaos waar wij middenin zitten als de hulpeloosheid en het gebrek aan durf om er een eigen mening op na te houden. Het is toch niet zó lang geleden dat bioscoopbezoek en dansen werd verboden en het lezen van Erich Maria Remarque's werk „Im Westen Nichts Neues" ten strengste werd afgeraden als een immoreel boek! Ik wil maar zeggen: met verontrusting alléén is literatuur en beeldende kunst niet vruchtbaar en zinvol te benaderen.

Het is niet alleen dat de verontrusten te weinig kennis hebben genomen van wat er in de wereld van vandaag op het gebied van literatuur en beeldende kunst gaande is, of dat zij geen distantie zouden kunnen nemen van hun eigen overtuiging. Ook niet dat de verontrusten eensgezind zijn in de afwijzing, verdachtmaking, de onheilsprofetieën die zij over ons uitstorten en niet toekomen aan een door het geloof bezielde nieuwe visie. Maar ik geloof vooral dat het de verontrusting **zelf** is die een nieuwe visie blokkeert en meer nog: dat sommige christenen zich met deze verontrusting pantseren als zij met nieuwe cultuuruitingen worden geconfronteerd. Wanneer dat het geval is miskent men eenvoudig de pluriformiteit van onze huidige samenleving. Men tart de eigenheid van ieder kunstwerk, men miskent de individualiteit van de kunstenaar als scheppend individu en tenslotte mist men de mogelijkheid om het kunstwerk, de kunstenaar en zijn publiek en de werkelijkheid om ons heen in een relatie te brengen.

Zijn alle genoemde uitingen dan afkeurenswaardig? Niet in die zin, dat men heeft getracht een algemeen geldige en voor de samenleving als totaliteit opbouwende kritiek te geven. Maar een dergelijke behoefte kan ook voortkomen uit heerszucht en betweterij waarbij men vanuit een soort stellingenoorlog echte en vermeende vijanden in het diepst van hun wezen tracht te blesseren. Het is bepaald niet zo vroom om alleen maar zonden en gevaarlijke tendenzen bij anderen te signaleren en het is absurd om van iedere kustvorm te verlangen dat zij apologetisch is, van het geloof dient te getuigen. In die zin zijn de genoemde citaten bepaald wél afkeurenswaardig en dit gevaar heeft dr C. Rijnsdorp goed onder ogen gezien. (Vgl. „Christen en kunst" door dr G. Puchinger, Delft 1971, pag. 214/214). De dr G. van der Leeuw Stichting heeft zich tot taak gesteld om dit ontbreken van christelijke waardering voor kunst en literatuur te verhelpen. De brede cultuurtaak die als doelstelling wordt omschreven, wordt in praktijk echter beperkt tot psalmbe-

JAARVERGADERING van de Persvereniging „Opbouw"

ZATERDAG, 27 APRIL A.S. IN TIVOLI, LEPELENBURG, UTRECHT.

AANVANG: 10.30 UUR.

Tijdens deze openbare vergadering zal prof. dr B. Goudzwaard een referaat houden over het „sociaal-ekonomisch leven als vorm van belijden."

Tot de huishoudelijke zaken, die tijdens deze vergadering aan de orde komen, behoort o.a. het gesprek met de redakteuren van „Opbouw" en het kiezen van een nieuwe sekretaris-penningmeester in het bestuur. De leden van de persvereniging kunnen voor deze funktie kandidaten opgeven bij de heer T. Bouterse, Rotterdamse Rijweg 174, Rotterdam-8.
Zij, die willen deelnemen aan de gemeenschappelijke koffiemaaltijd (f 8,25 per persoon) kunnen zich vóór 23 april a.s. eveneens bij de heer Bouterse opgeven.

Iedereen is hartelijk welkom op deze openbare jaarvergadering.

De vogels

De arbeiders der fabriek aan de overkant
gaan, als de stoomfluit schaften heeft gefloten,
op een terrein, door muren ingesloten,
voetballen, vechten, eten. Onderhand
verzamelen de vogels langs de goten.
De hemel vraagt om kruimels van het land.
Reeds zwenkt de meeuw naar de uitgestoken hand,
en bij de schoen zijn mussen toegeschoten.

Andere vogels hebben het niet zo.
Ik heb hen vaak op de brug gâgeslagen,
zij haalden brood op het stempelbureau.

Als die om kruimels van de hemel vragen,
een bioscoop, een fiets, een radio,
komt de cavalerie de hoek om jagen.

Martinus Nijhoff
Uit: Nieuwe Gedichten, 1934

rijmingen, melodiëring van psalmmen en het formuleren van regels voor bijbelvertalingen.
Weliswaar is het positief te waarderen dat men de eredienst primair beschouwt als een samenkomst om de Here te loven, met als gevolg dat men grote aandacht besteedt aan het zingen van fraai berijmde en melodieuze psalmen en gezangen. Toch blijft dit alles een binnenkerkelijk gebeuren. Ondanks de experimentele vormen van liturgische vernieuwing, bouwt men eigenlijk aan een christelijk subcultuurtje en zet men de sluizen voor literatuur en beeldende kunst, zoals deze zich in de samenleving presenteren, niet echt open.

Wat m.i. te doen staat nu wij verkeren in een vacuüm-situatie — omdat wij bij lange na niet in staat zijn geweest om een structureel hanteerbaar referentiekader te ontwikkelen voor literatuur en beeldende kunst — is het nagaan in verleden en heden of aanknopingspunten gevonden kunnen worden bij literatuurtheorieën of aesthetische principia van anderen. Dit is natuurlijk niet het enige middel, maar waarschijnlijk momenteel het meest praktische.
Een literatuurtheorie mag natuurlijk nooit terwille van zichzelf in stand worden gehouden. Het doel ervan is evenmin om op wetenschappelijke basis in precies dezelfde fouten te vervallen als ik zoëven geschetst heb. Het gaat er immers niet om voor altijd geldende absolute zwart-wit uitspraken te doen en zo het lot van de literatuur in de toekomst te voorspellen.
Een literatuurtheorie of aesthetica kan ons begrip, onze waardering en onze interpretatie van literatuur en beeldende kunst echter wel verhelderen door een bepaalde ordening aan te brengen. Systematisch en methodisch analyseren, evalueren en interpreteren kan ons oordeel een breder horizon verschaffen, kan ons oordeel preciseren en consistent maken.
Een theoretische benadering beperkt zich niet tot een „Einzelstück", verliest zich m.a.w. niet in het detail, maar zoekt daar bovenuit naar structuren. Behalve de afzonderlijke delen van een literair werk of kunstwerk zoekt zij ook naar de totaliteit, de samenhang. Tenslotte analyseert een theorie niet alleen de effecten, maar ook persoonlijke drijfveren van de kunstenaar, alsook de tijdgeest waarin een bepaald werk tot stand komt. Kortom: de theorie kan een nuttig instrument zijn om boven de gebruikelijke marginale opmerkingen uit te komen, die in onze kringen overigens met de beste en eerlijkste bedoelingen worden gemaakt maar toch vaak in het persoonlijke en/of levensbeschouwelijke blijven hangen. Het gaat behalve een theorie tenslotte om een consensus.

Nu zal misschien menig christen die dit artikel tot hier toe gelezen heeft zijn wenkbrauwen fronsen en hoofdschuddend zich afvragen of de auteur niet veel te hoge ogen heeft gegooid en de verscheidenheid èn de gebrokenheid van de christelijke kerk hier te lande niet al te argeloos over het hoofd ziet.
Inderdaad, ook ikzelf vraag mij af of een consensus wel een haalbare zaak is. Maar laat ik dan beginnen met te zeggen wat ik onder een consensus versta.
In de eerste plaats dit: overeenstemming over de zaken die werkelijk essentiëel zijn voor het heil, èn welke dat niet zijn. Daar bedoel ik dus vooral de geloofsbelijdenis mee en de geloofsband die wij als christenen met elkaar in concreto, naar onze mogelijkheden, te realiseren hebben. Consensus óók voor een groot gedeelte wat betreft onze taak en roeping in de wereld. Ik zou dit niet tot zending en evangelisatie in directe zin willen beperken, maar juist ook door middel van cultuurmiddelen indirect willen uitbreiden. Als dit als mogelijkheid wordt erkend, zijn we al een eind op weg om ook een positieve kijk op literatuur en kunst te krijgen, want zij worden dan potentiëel middelen om te laten zien dat Christus een reële betekenis heeft in het menselijk leven, zowel voor schrijvers en schilders zelf als voor hun publiek. Dat wil overigens niet zeggen dat ik uitoefening en kennisname van literatuur en kunst alleen gerechtvaardigd zie, wanneer zij apologetisch is, want dat impliceert dat literatuur qua literatuur en kunst qua kunst nog niet ontsloten gebieden zijn. Maar misschien is dit laatste iets te moeilijk om in korte tijd werkelijk te veranderen. Het zou al een winstpunt zijn als in onze kringen literatuur en kunst weer de moeite waard zouden worden gevonden, als het werk van mensen waardoor men uiteraard niet **zonder** gevaren aan het denken wordt gezet, maar waardoor het geloof ook positief eens getest wordt, waar men kritisch en soms profetische dingen ziet en hoort over ons menszijn in onze samenleving die wij ons wellicht nooit zo indringend hadden gerealiseerd en waar wij nu met onze neus bovenop worden gedrukt.
Daar komt nog bij dat wij voor een confrontatie met literatuur en kunst niet eens zo ons best behoeven te doen, want zij dringen zich vanzelf wel op, mede door middel van de publiciteitsmedia! En dit oprukken drukken wij niet door argwaan en verontrusting de kop in. Een consensus dus — om hierop nog even terug te komen — waaruit mag blijken dat voor een christen niet alléén de weg der antithese geoorloofd is maar dat hij ook de uitdaging van de synthese kàn aangaan, omdat het bij alle dingen die beoordeeld worden erom gaat dat het goede wordt behouden. Dat kàn betekenen dat een synthese een eindweegs wordt volgehouden! Dan zitten we ook midden in dezelfde problematiek als waarin Augustinus verkeerde toen hij betoogde dat niet christelijke literatuur en kunst niet geheel van schoonheid en wijsheid verstoken waren en dat men zijn geest en ziel erdoor kon verruimen en dat alles zelfs potentiëel **goed** was mits men er een christelijk gebruik van maakte.
Maar zoals gezegd, in het volgende artikel wil ik een poging wagen theoretisch elders aan te knopen om elementen bij anderen te vinden voor een christelijke literatuur- en kunsttheorie.

De wolken

Ik droeg nog kleine kleeren, en ik lag
Lang-uit met moeder in de warme hei,
De wolken schoven boven ons voorbij
En moeder vroeg wat 'k in de wolken zag.

En ik riep: Scandinavië, en: eenden,
Daar gaat een dame, schapen met een herder —
De wond'ren werden woord en dreven verder,
Maar 'k zag dat moeder met een glimlach weende.

Toen kwam de tijd dat 'k niet naar boven keek,
Ofschoon de hemel vol van wolken hing,
Ik greep niet naar de vlucht van 't vreemde ding
Dat met zijn schaduw langs mijn leven streek.

— Nu ligt mijn jongen naast mij in de heide
En wijst me wat hij in de wolken ziet,
Nu schrei ik zelf, en zie in het verschiet
De verre wolken waarom moeder schreide —

Martinus Nijhoff
Uit: Nieuwe Gedichten, 1934

(Ingezonden)

Propaganda voor de CDA?

1. Vlak voor de verkiezing schrijft Opbow een propagandastukje. Een artikel van de heer Woldring. Negatief ten opzichte van de SGP, het GPV en het EV; aanbevelend (met weliswaar veel kritische kanttekeningen) voor de CDA. „Het CDA heeft veel goede en hoopvolle elementen in zich".

2. Van het NEV wordt een karikatuur getekend. „Tegenwoordig zoeken veel NEV-ers hun heil bij de SGP" schrijft de heer Woldring. Daartegenover wordt kritiekloos een innige Christelijke samenwerking van politici van het type Steenkamp, Schmelzer, Beernink, Mellema en Biesheuvel, Goudzwaard mogelijk geacht. (vanuit het Evangelie). Met het Evangelie als inspiratiebron. Alleen het type De Zeeuw wordt afgewezen.

3. De heer Woldring maakt een aantal negatieve opmerkingen over de SGP. „De gedachtengang die in de SGP, óók onder de jongeren, leven over de theocratie, de overheidstaak, de verhouding tussen kerk en staat, zijn volkomen in strijd met de wat sinds tientallen jaren door de ARP en de CHU wordt beweerd." Kennelijk is de brochure Theocratie van de mede-Opbouw redacteur Ds G. Janssen voor de heer Woldring onverteerbaar. Kennelijk aavaardt hij een synthese tussen een Bijbelschristelijke politiek en een politiek, die geïnspireerd wordt door het Evangelie.

4. „Nooit heeft de redactie van Opbouw een bepaalde partij aanbevolen" schrijft de heer Woldring. Ik denk daar anders over. Vooral sedert vandaag. „Het CDA heeft veel goede en hoopvolle elementen in zich" schrijft de heer Woldring.

5. Naar ik meen gebruikte Groen van Prinsterer de slagzin: In het isolement ligt onze kracht. Waarom? Omdat men alleen vanuit het onvoorwaardelijk gezag van Gods Woord in één organisatie politiek kan bedrijven **zonder compromissen in hoofdzaken.** Uiteraard gaat het hier niet om samenwerken in besturen of in een kabinet. In het isolement ligt onze kracht. Maar ik ben er van overtuigd, dat ook het omgekeerde waar is: Aan de synthese gaan we onder.

Dronten. A. Kadijk

(Ingezonden)

Wie zorgt voor een bijbel!

Onder de Belgen begon vanaf 30 maart jl. de verspreiding van een Evangelisatieblad: **„Kiest!"** De oplage daarvan is 1.800.000 ex.! Door de goede relaties met de belgische broeders werd het — geheel gratis! — mogelijk gemaakt dat 150.000 ex. van een „eigen blad" — de naam ervan is **„Kom Terug"** — in ons „Zuiden" verspreid kunnen worden. Er komen artikelen in voor o.a. van ds v. d. Berg en ds Algra. In de plaatsen waar deze verspreiding geschiedt, ze begint 15 april, zijn betrouwbare contactpersonen gevonden tot wie de lezers van dit blad zich kunnen wenden om nadere informatie te ontvangen. Deze adressen worden in het blad genoemd. In deze krant is voorts een bon afgedrukt door middel waarvan de inzender ervan gra-

tis een bijbel kan ontvangen! Hoeveel van deze bonnen zullen worden opgezonden is niet te schatten! In België is de mogelijkheid van het verschaffen van bijbels verzekerd! De commissie die deze zaak in ons land verzorgd doet nu een beroep op de nederlandse christenen om die uitgifte mogelijk te maken. Ze zou graag zien dat ook de lezers van „Opbouw" hulp bieden om deze zaak mogelijk te maken. De goedkoopste bijbel kost momenteel f 14,50. Giften voor deze goede zaak kunnen worden gestort op girorekening no. **108.40.47** van de Geref. Kerk van Rijsbergen e.o. onder vermelding: „een Bijbel voor Brabant".

Graag bevelen wij deze schone zaak bij onze lezers aan.

C. Veenhof

Kerknieuws

Ds G. van Keulen — Ds G. van Keulen te Leerdam is weer uit het „Lingeziekenhuis" naar huis teruggekeerd. Hij mag echter voorlopig zijn ambtelijke werkzaamheden nog niet hervatten.

Ds J. O. Mulder — Ds J. O. Mulder te Kampen was op 7 april jl. 45 jaar predikant. Ds Mulder werd 13 oktober 1903 geboren. Op 7 april 1929 deed hij als predikant intrede in de gemeente te Hardinxveld. Op 10 februari 1935 verbond hij zich aan de kerk te Langerak (Z.-H.). Deze plaats verwisselde hij op 15 mei 1940 voor Hattem, terwijl hij op 2 september 1951 dominee in Kampen werd. Onlangs is ds Mulder met emeritaat gegaan, maar hij verricht in deze gemeente nog steeds bepaalde hulpdiensten.

Kontakt met de Chr. Geref. Kerken

Hengelo (Ov.) — Enkele punten uit de gemeenschappelijke vergadering met de kerkeraad van de Chr. Geref. Kerk:

1. De Chr. Geref. kerkeraad deelt mee, dat op verzoek van de gemeente van Gedoopte Christenen de samenwerking op evangelisatie-gebied is beeindigd.

2. De beide kerkeraden zullen elk 2 personen aanwijzen, die samen een gemeenschappelijke avond voor de beide gemeenten moeten voorbereiden, waarin een aktueel onderwerp aan de orde zal worden gesteld.

3. In september zal een volgende gemeenschappelijke kerkeraadsvergadering worden gehouden over principiële zaken.
Van beide kerken zullen de praeses en de scriba samen vooraf een agendum opstellen.

4. In een klassisvergadering van de Chr. Geref. kerken is voorgesteld om het christelijk onderwijs in de regio door te lichten via plaatselijke kommissies. Er wordt voorgesteld om dit in Hengelo gemeenschappelijk te doen.

Zwolle — Naar aanleiding van een brief van de kerk te Utrecht-Centrum, d.d. 22 februari l., waarin aan de kerken werd voorgesteld artikel 38 van het Concept-Akkoord in die zin aan te vullen, dat er twee types landelijke vergaderingen komen, nl. beperkte vergaderingen via getrapte afvaardiging samengesteld en voltallige vergaderingen, waarheen **alle** kerken afgevaardigden kunnen zenden, heeft de kerkeraad te Zwolle een schrijven gericht aan alle kerken, waaruit wij het volgende citeren: „Wij verwachten dan ook niet anders dan dat de kerk te Utrecht, welke kerk verzocht werd de eerste landelijke vergadering tegen september 1974 samen te roepen, zich aan deze beslissing (die van het Convent te Spakenburg) zal houden en zich zo mogelijk zal aansluiten bij het voorstel Zwolle inzake de wijze van samenroeping. Op die eerste landelijke vergadering kunnen de kerken hun afspraken maken. Daar kan het accoord van kerkelijk samenleven in een voorlopige redactie worden samengesteld. Andere voorstellen kunnen vroegtijdig worden ingezonden.
Ook het voorstel van de kerk te Utrecht zou daar kunnen worden besproken. Dat lijkt ons de juiste gang van zaken. En daartoe willen we graag de medewerking van alle kerken inroepen. De kerkeraad van Zwolle wil u nogmaals zeggen, dat het hem alleen te doen is om elkander vast te houden en werkelijk verder te komen en noodzakelijke dingen te doen. Wij denken aan de gemeenschappelijke taken; ook met name aan de toelating tot de Dienst des Woords, de exeminatie en de opleiding. En we denken niet minder aan de contacten plaatselijk en landelijk met andere kerken van Gereformeerde confessie en kerkregering, die op de weg, die Utrecht gaan wil zeker zullen worden geblokkeerd en, waar aanwezig, stuk gemaakt. De kerkeraad acht het onaanvaardbaar opnieuw mee te werken aan vergaderingen, waar zelfs discussie onmogelijk is".

Utrecht — De Raad van de gereformeerde kerk te Utrecht heeft nu een schrijven d.d. 28 maart 1974 aan de kerken geadresseerd, waaruit blijkt, dat men heeft besloten óók voor de komende landelijke vergadering **alle** kerken te verzoeken **een tweetal afgevaardigden** aan te wijzen. De kontinuëring van de Conventsvorm motiveert men aldus:

1. Ook de kerkeraad van Utrecht verkeert over de strekking van het besluit van het Convent van Bunschoten-Spakenburg d.d. 24-11-1974 in het ongewisse.

2. Het is bekend, dat een aantal kerken overwegende bezwaren heeft tegen een getrapt gekozen afvaardiging. Het lijkt de kerkeraad te Utrecht recht, dat we aan deze bezwaren tegemoet komen.

3. Verder heeft men zich er rekenschap van gegeven, dat het praktisch onmogelijk is een trapsgewijze verkiezing te doen plaats vinden, omdat een regionale indeling van de kerken (nog) niet volledig tot stand gekomen is.

Nieuws uit breder kring

Hoogvliet — In totaal 52 verontruste (syn.) Gereformeerden zijn uit de kerk in Hoogvliet getreden en naar de Gereformeerde kerk („binnen verband") overgegaan. Het zijn twaalf gezinnen, 23 belijdende leden en 29 doopleden. Een dergelijke overgang in groten getale was tot nu toe bij de verontrusten zeldzaam.

Evangelisatiekonferentie inwendige zending — Op 8 en 9 mei a.s. hoopt de Hervormde Bond voor Inwendige Zending op G.G. in het konferentieoord „Woudschoten" te Zeist zijn jaarlijkse evangelisatiekonferentie te houden. Het programma ziet er als volgt uit:
Woensdag 8 mei, 10.30 uur: Ds C. A. Korevaar, Rotterdam: „De evangelisatorische spits in de prediking". 19.45 uur: Drs J. H. van de Bank, Ede: „Evangelisatie in het schoolpastoraat".
Donderdag 9 mei, 10.00 uur: Ds A. Kool, Utrecht: „Huisbezoek, pastoraat of evangelisatie?"
De deelnemersprijs voor de gehele konferentie bedraagt f 29,50. Het bijwonen van de referaten is kosteloos.
Voor nadere inlichtingen en opgaven kan men zich wenden tot het bureau van de Inwendige Zending, J. van Oldenbarneveltlaan 10, Amersfoort, tel. 03490-11949.

Sola Scriptura — Voor het studentendispuut „Sola Scriptura", uitgaande van de „Civitas Studiosorum in Fundamento Reformato" hoopt op 24 april a.s. om 19.30 uur in gebouw Cunera, Nieuwe Gracht 32 te Utrecht, Prof. dr S. v. d. Linde te spreken over het onderwerp „Woorden en Zaken". Belangstellenden zijn van harte welkom!

Binnenkort verschijnt:
bundel preken onder de titel

„IS CHRISTUS GEDEELD?"

4 preken van *Ds. K. C. Smouter*, in leven predikant, laatstelijk van de Geref. (Vrijg.) te Barendrecht, over

1 Cor. 1 : 1-17
Is Christus gedeeld?
1 Cor. 3
Christus; het fundament!
1 Cor. 1 : 18-25
De dwaasheid der prediking
1 Cor. 4 : 6
Niet uitgaan boven hetgeen geschreven is.

Deze bundel bevat tevens een foto van de dd. 26 januari jl. overleden auteur.

Prijs f 3,50 + portokosten 90 ct.

Bestellingen, liefst per giro (nr. 216828) aan

Firma Wesdijk, Liebeek en Hooijmeijer
Postbus 2, Singel 55, Barendrecht

Drukkerij »Steenbergen«

★

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukwerk

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

Het tweede deeltje in de serie 'Hulp bij Bijbelstudie'

over

de profeet Jona

door Prof. C. Veenhof is verschenen.

Prijs per exemplaar f 1,75, 5 ex. f 7,50, 10 ex. f 14,—, 20 ex. f 27,—. Elke 10 ex. meer f 13,50.

Betalingen **uitsluitend** per giro op nr. **575 663** t.n.v. G. de Kruijf, Troelstralaan 252, Utrecht.

PLAATS UW FAMILIEBERICHTEN

IN DIT BLAD

Redactieleden
Ds H. Smit
Ds G. Janssen
Drs H. de Jong
D. W. L. Milo
Drs H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie
Postbus 7176
te Amsterdam.

Advertenties en druk
Drukkerij
„Steenbergen",
Slotlaan 220, Zeist.
Tel. 0 3404 - 12452
Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementsprijs:
f 22,50 per jaar
f 11,75 per halfjaar
f 6,15 per kwartaal
Buitenland: Europa en zeepost *f* 30,—;
Luchtpost *f* 50,—

Geref. Persvereniging „Opbouw"
Abonnementenadministratie
Rotterdamse Rijweg 174, Rotterdam-8
Tel. 010 - 153535
Giro 40.49.45